

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Aix-Marseille Université (France)
TESOL – Ukraine

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В МОВІ І КУЛЬТУРІ**

Збірник наукових праць

Київ 2017

УДК 821.09(100)(082)

НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна. О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2017. -
343 с.

ISBN 978-617-7397-36-5

Збірник містить тексти доповідей X Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 17-18 травня 2017 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Організаційний комітет

Голова оргкомітету:

Гудманян А.Г., д-р філол. наук, проф., директор Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Заступник голови:

Шостак О.Г., канд. філол. наук, доцент, зав. кафедрою іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Члени оргкомітету:

Артюшкіна О., канд. наук з лінгвістики, доцент каф-ри славістики, університет Екс-Марсель, м. Екс-ан-Прованс, (Франція)

Раду А.І., канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Рецензенти:

Дудок Р.І., д-р філол. наук, проф., зав. кафедрою іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Мосенкіс Ю.Л., док. філол. наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чеснокова А.В., проф. каф-ри англ. філол. і перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою Гуманітарного інституту
(Протокол № 3 від 19 квітня 2017 р.)*

ISBN 978-617-7397-36-5

© Національний авіаційний університет, 2017

© Колектив авторів, 2017

Михайло Гавриш
Кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ

СОМАТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ІНДИКАТОР МІЖКУЛЬТУРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ (ЧОТИРЬОХМОВНЕ ПОРІВНЯННЯ)

На сьогоднішньому етапі розвитку науки аксіоматичним є твердження про те, що мови відображають дійсність по-різному, асиметрично. Це, з одного боку, означає, що дійсність, яка відображається людською свідомістю (так звана картина світу), є вторинним існуванням об'єктивного світу, який фіксується й функціонує в особливій матеріальній – мовній – формі (мовній картині). З іншого ж боку, асиметричність мовного відображення/сприйняття дійсності спричинює відмінності у мовних картинах світу різних етносів: кожна нація має внаслідок цього свої власні уявлення про світ, про культуру у всіх її сферах – матеріальній, духовній, організаційній, ціннісній та поведінковій. Іншими словами, мовна картина світу – це людське сприйняття дійсності, зафіксоване в мові, тому представники різних культур по-різному, наприклад, висловлюють радість чи горе, позначають кольори або використовують і називають предмети, невідомі іншим націям.

Найбільш яскраво, глибоко та багатоаспектно національно-мовна картина світу відображається у фразеології, адже фразеологічні одиниці – це продукт образного переосмислення дійсності, яке ґрунтується на історично-культурному досвіді мовців, котрі належать до певного етносу. Цей досвід є проявом національного менталітету, національної самосвідомості та світосприйняття відповідного мовного колективу. Отже, вивчаючи особливості фразеологізмів, головною сферою вживання яких – завдяки емоційній забарвленості та виразності – є розмовна мова, можна проникнути в «таємниці» духовної культури нації, її ставлення до предметів та явищ навколишньої дійсності, їх інтерпретації та виникнення на цій основі власних традицій, обрядів, уявлень та вірувань.

Саме згаданими вище факторами, а також пріоритетною роллю міжкультурної комунікації для подальшого прогресу земної цивілізації і визначається актуальність пропонованого дослідження, яке обмежується розглядом соматичних фразеологізмів, тобто

фразеологічних одиниць, до компонентного складу яких входять позначення частин чи органів тіла людини – соматизми. Звернення до цього прошарку фразеології обумовлене тим, що протягом усього історичного часу пізнання і освоєння світу людиною її тіло та її тілесні органи були активно задіяні у ці процеси, відігравали в них домінуючу роль, а тому в залежності від їх призначення та важливості органи тіла отримували відповідну оцінку в людській свідомості та відповідне фразеологічне переосмислення. Тому соматизмам і притаманна висока фразотворча інтенсивність у всіх мовах.

Необхідно також зауважити, що ця перша спроба аналізу соматичної фразеології української, російської, німецької та турецької мов охоплює лише фразеологізми з компонентами «печінка» та «жовч», а її мета вбачається у з'ясуванні як спільних, так і – насамперед – відмінних фразеологічних (переносних) значень вказаних соматизмів у чотирьох мовах, що створює підґрунтя для глибшого проникнення й розуміння сприйняття й відображення дійсності чотирма етносами (націями) і тим самим сприяє міжкультурній толерантності та міжкультурному порозумінню.

В українській мові, згідно з даними «Фразеологічного словника української мови» [1], існує щонайменше п'ятнадцять фразеологічних одиниць, з компонентом «печінка», що можна розглядати як свідчення підвищеної важливості цього органу в історичній та сучасній свідомості українців. В семантичному плані зазначений компонент, з одного боку, у всіх випадках вказує на орган, «проникнення» до якого є свого роду межею всіх можливостей, тобто він служить посиленню експресивної насиченості фразеологічного значення, що в його тлумаченнях передається лексемою «дуже». З іншого ж боку, ці фразеологізми можна поділити на дві підгрупи. Меншу утворюють фразеологічні одиниці, в яких денотативна складова фразеологічної семантики визначається дієсловом: відбити печінки – дуже побити кого-небудь або кричати наче на печінки – дуже сильно кричати. До кількісно більшої групи належать фразеологізми, в яких компонент «печінка» є посиланням на вищу міру роздратованості діями сторонніх осіб: брати за печінки, вивертати печінки або сидіти в печінках. Ці та ще низка інших фразеологізмів мають значення «дуже дошкуляти, набридати, завдавати прикросців кому-небудь». Окремо у цій класифікації стоїть вираз тягне за печінки, який передає відчуття дуже сильного голоду.

В російській мові – ситуація подібна, хоча соматизму «печенка» притаманна дещо менша фразотворча продуктивність. Вищу ступінь

дії тут передає навіть окремий фразеологізм – всіма печенками («дуже сильно»). Існує й еквівалент українського виразу відбити печінки – отбить печенки. Інші ж фразеологічні одиниці з цим компонентом позначають стан / процес, коли дії третіх надмірно дошкуляють, допікають, надоїдають певній особі: достать до печенок, сидеть в печенках чи лезть в печенку.

В німецькій мові соматизм *Leber* (печінка) не входить до складу багатьох фразеологізмів, але його фразеологічна семантична трансформація суттєво різноманітніша, ніж в українській або російській мовах. Денотативне значення фразеологічних одиниць з компонентом *Leber* відображає спрагу (*eine durstige/ trockene Leber haben*), горе (*etwas frisst j-m an der Leber*), роздратування (*j-m ist eine Laus über die Leber gelaufen*), необхідність висловитись (*es muss von der Leber herunter*) та пряме/відверте висловлення думки (*frei von der Leber weg sprechen*).

Турецькомовній же лексемі *siger* (печінка) притаманна як помітна фразотворча продуктивність, так і різноманітність семантичного переосмислення у фразотворчих процесах. Фразеологізми з цим компонентом матеріалізують цілий спектр значень як з позитивними (рідше), так і вкрай негативними (у переважній більшості випадків) відтінками, зокрема: любима дитина; читати думки когось іншого; бути непотрібною людиною; дуже допікати комусь; страждати від страшних болів; тужити за кимсь; відчувати страждання іншого і співчувати йому; носити жалобу (при втраті дітей) [2, с. 179].

Отже, з одного боку, можна констатувати певні аналогії щодо сприйняття й трактування ролі печінки у чотирьох порівнюваних мовних картинах світу: у цьому внутрішньому (схованому в тілі) органі вбачається те місце, непросте проникнення до якого – якщо це комусь вдається – спричиняє надзвичайне роздратування й огиду. Саме таке тлумачення домінує у свідомості українців та росіян і лише одноразово зустрічається у фразеологізмах німецької та турецької мов. Для турецького етносу печінка – це насамперед орган страждань і співчуття, що перекликається і з однією німецькомовною фразеологічною одиницею. Носіями ж німецької мови печінка не уявляється чимось особливо вразливим і, поряд з уже згаданими значеннями, вони приписують їй якості, що впливають на манеру говоріння. Якщо ж звернутися до всього спектру фразеологічних переосмислень компоненту «печінка», приміром, «любима дитина» в турецькій мові, «голод» в українській або «спрага» у німецькій, то, з іншого боку, беззаперечним буде висновок про перевагу розбіжностей, суттєві неспівпадіння в уявленнях носіїв порівнюваних мов.

Більше спільних рис виявляє аналіз фразеологізмів, утворених на базі лексеми «жовч» / «желчь» / «Galle» / «safra». Думається, що пізнання людиною кислотного вмісту жовчі, її здатності роз'їдати певні матеріали призвели до ототожнення цих якостей з (шаленою) злобою та роздратуванням. Таке бачення характерне, зокрема, для українців (вилити жовч, бризкати жовчю або жовч душить), росіян (излить желчь, желчь поднимается в ком-либо чи желчь душит) та німців (j-m läuft die Galle über, j-m kommt die Galle hoch та Gift und Galle speien). Важливо підкреслити, що в мовних картинах зазначених етносів однакова семантична трансформація фразеологічного компоненту «жовч» відбулася у деяких випадках на основі майже ідентичних фразеологічних образів: вилити жовч = излить желчь = j-m läuft die Galle über або желчь поднимается в ком-либо = j-m kommt die Galle hoch чи бризкати жовчю = Gift und Galle speien.

Турецька ж мова засвідчує у цьому контексті зовсім інше бачення функціонального призначення жовчі. На відміну від наведених вище прикладів турки пов'язують жовч з голодом, а відповідні фразеологізми мають такі значення: щось з'їсти, щоб дещо втамувати голод (дослівно: надавити на жовч) та відчувати нудоту від голоду (дослівно: жовч піднімається). І тільки у виразі, який дослівно означає «кидати жовч», реалізується інша семантика, а саме: тримати когось подалі від себе [2, с. 180]. Доречно припустити, що названі вище загальновідомі якості жовчі і у цих випадках стали базою переосмислення компоненту «safra», але відбулося воно у зовсім іншому напрямі.

Таким чином, навіть незначна кількість прикладів щодо вживання соматизмів у складі фразеологізмів обґрунтовано доводить певну неповторність (унікальність) мовних картин світу, що обумовлено особливостями світоглядних поглядів носіїв тієї чи іншої мови. При деяких аналогіях і споріднених підходах переважає абсолютно різне сприйняття, бачення предметів оточуючої людини дійсності, що важливо знати і враховувати для уникнення непорозумінь або й конфліктів у міжкультурному спілкуванні.

Література

1. Фразеологічний словник української мови – Словопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/49/53407/359771.html>.
2. Heringer H.J. Interkulturelle Kommunikation : Grundlagen und Konzepte / Hans Jürgen Heringer. – Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG, 2010. – 240 S.